

Enyedi György: Városi világ

Modern Regionális Tudomány Szakkönyvtár, Akadémiai Kiadó,
Budapest, 2012, 186 oldal

A recenzió időszerűségét a frissen megjelent könyvön kívül az a szomorú tény adja, hogy 2012. szeptember 10-én elhunyt e mű szerzője, Enyedi György akadémikus, a magyar regionális tudomány megalapítója, a magyar és a nemzetközi regionális tudományi kutatások vezető egyénisége. A közgazdász végzettségű tudós már pályája kezdetén a gazdasági és a társadalmi tér egyenlőtlenségeinek okait kutatta, először még a geográfia keretei között, majd jelentős nemzetközi tudományos tapasztalat birtokában egyre tágitotta a területi vizsgálatok elméleti és módszertani kereteit. E törekvései az 1980-as évek legelején a regionális tudomány magyarországi megteremtésében valósultak meg. Személyéhez kötődik a tudományágzat működését szolgáló intézmények (MTA Regionális Kutatások Központja, az MTA regionális tudományi bizottsága, a Magyar Regionális Tudományi Társaság, a Tér és Társadalom című folyóirat, egyetemi oktatási programok, könyvsorozat, doktori iskolák) megalapítása.

Enyedi György kutatási programjában a város az 1980-as évek elején jelent meg. Akadémiai székfoglalóját 1982-ben az urbanizációs ciklusok témakörében készítette, majd 1988-ban nagy érdeklődést kiváltott könyvet publikált A városnövekedés szakaszai címmel. Az elmúlt két évtizedben több mint ötven közleményt adott közre itthon és nemzetközi folyóiratokban, fél tucat könyve, szerkesztése jelent meg a kelet-közép-európai városfejlődésről, a nemzetközi városversenyről, a nagyvárosok régióformáló szerepéről, a városi funkciók átalakulásáról és a fenntartható fejlődés követelményeiről.

A nagyszerű tudós legújabb könyve az elmúlt harminc év új jelenségeinek szám-bavétele, az urbanizációkutatás számos részterületén elért eddigi eredményeinek szintézise, a világ nagytérségeiben zajló városfejlődés szilárd elméleti és módszertani alapokon álló elemzése.

A városi népesség mai térbeli elhelyezkedése sem a 19. század nagyvárosaira, sem a 20. század városi agglomerációira nem hasonlít. A nagyvárosi régiók többközpontúak, a régió települései között jelentős a funkcionális munkamegosztás. Különböző méretű, de egyenlő rangú települések horizontális együttműködése, hálózatban működése váltja fel a korábbi hierarchizált tagoltságot. Kedvezőtlen következménynek kell tekinteni azt, hogy a nagyvárosi régiók kiemelkedése növeli a településhálózaton belüli egyenlőtlenségeket. Meggyengül a város és vonzáskörzetének egymásra utalt kapcsolata. Az átalakulás fő vesztesei a kisvárosok, amelyek szolgáltatásai iránt csökken a

kereslet: nem gond kikerülésük. Az 1960–1970-es években Európában a kisvárosi hálózat bővülése volt jellemző, jelenleg a kisvárosok egy része elveszíti önálló funkcióit: betagozódik egy nagyvárosi térségbe, vagy beleszűrkül falusias környezetébe.

A gyorsuló városnövekedést kiváltó társadalmi-gazdasági folyamatok feltárása, mechanizmusának megértése a fenntartható fejlődés globális irányainak meghatározása szempontjából tekinthető lényeges feladatnak. A szerző négy kérdésre keresi a választ a könyvben. 1. Hogyan módosítják a városfejlődés korunkbeli folyamatai a városhálózat szerkezetét? 2. Mi a magyarázata a gyorsuló városnövekedésnek? 3. Hogyan fejlődnek és milyen működési mechanizmus jellemzi a globális városhálózatokat? 4. Fenntartható-e a jelenlegi városnövekedés? A szerző hét tömör fejezetben adja meg a válaszokat, nagyszámú, mértékadó hazai és nemzetközi szakirodalmi forrást felvonultatva.

A városok és az urbanizáció című fejezet vázolja e településforma elméleti kereteit, a városfogalom tartalmát alakító térszervezési funkciókat, a város komplex szerkezeti jellegét. Átfogó információkat kapunk az egyes várostípusok történeti fejlődéséről, majd a 20. század végétől erőteljes megnyilvánulási jegyeket mutató három új várostípus elemzése következik. A *megavárosok* (a tízmilliónál több lakosú városrégiók) számos sajátosságát tárja elénk a szerző: ezek meglepő módon nem játszanak kitüntetett szerepet a globális városrendszer működésében. A *nagy városrégiók* (millió városok hálózatba szerveződött vonzaskörzetei a fejlett országokban) a világgazdaság legversenyképesebb és növekedést generáló helyei. A *globális városok* pedig egy világméretű hálózatban játszanak impulzusokat generáló vagy befogadó s újraelosztó szerepeket.

A városnövekedés szakaszai című fejezet a világ urbanizációjának ciklikus fejlődését befolyásoló tényezők számbavétele. A szerzőnek ebben a témakörben az 1980-as években publikált közleményei élénk érdeklődést – bizonyos politikai körökben elégedetlenséget – váltottak ki itthon és külföldön egyaránt. Azt bizonyította be ugyanis, hogy a modern urbanizáció szakaszai globális jellegűek, fokozatosan terjednek a világban, a nem túlzottan nagy különbségek az eltérő fejlettségi szintekből s részben az eltérő társadalmi szerveződésből adódnak. Ebből következően nincs külön szocialista modell. E fejezet a növekedési szakaszok (1. városrobbanás, 2. viszonylagos dekoncentráció, 3. dezurbanizáció, 4. globalizált urbanizáció) precíz értelmezését adja. Fontos kutatói erény mutatkozik meg abban, hogy a szerző módosítja korábbi tézisének a tartós dezurbanizációról, amit korábban arra alapozott, hogy az információs társadalom kialakulása az új, tudásalapú gazdaság jelentős területi dekoncentrációját teszi lehetővé. A gazdasági műveletek jó része – a pénzügyi szférától az innovációs tevékenységig – a virtuális térben játszódik le, nem kívánja a fizikai térben történő koncentrációt. Kiderült azóta, hogy számos esetben a tevékenységek térbeli közelsége jelentős tényező maradt. A fejezetet a városnövekedés szakaszainak rendszerbe foglalása zárja.

A következő három fejezet esettanulmányyszerűen tárja fel az *egyed fejlődési periódusok éppen zajló folyamatait* és azok történeti genezisének a Föld három, eltérő fejlettségű országcsoportjában. A *periferikus, elmaradott* (tapintatos szóhasználatú fejlődő) dél-amerikai, ázsiai és afrikai országokban a modernkori városrobbanás előtörténete számos közös vonást mutat, napjainkra azonban – a gazdasági növekedés és a szerkezeti változások különbözőségei miatt – a fejlődési pálya kettévált. Hatalmas

városok formálódnak, városrobbanás zajlik a fejlődő világban, a gazdaság elégtelen fejlődése mellett is, a kis- és középvárosi hálózat gyengesége, a falusi túlnépesedés kiváltotta tömeges bevándorlás, a magas természetes szaporodás következtében. Az *emelkedő gazdaságok* (latin-amerikai országok, Kína, India) nagy ütemű, a 19. századi nyugat-európainál nagyságrendekkel hatalmasabb méretű városnövekedésének mozgatóereje az ipar gyors terjedése, jellemzője a többpólusú nagyvárosi hálózat. A városfejlődés legújabb szakaszát a fejlett *globalizált világ* urbanizációjának európai jellemzőivel szemlélteti a szerző.

Az urbanizációs típusok értékelése során a magyar szakirodalomban ritkaságszámba menő elemzést találunk Fekete-Afrika, Kína és Oroszország városszerkezetéről, várostípusairól. Az afrikai nagyvárosok növekedése egyértelműen a mélyülő falusi válság következménye. A feleslegessé vált falusi népesség néhány nagyváros felé vándorol munka vagy élelem és víz reményében. Erre a falusi bevándorló tömegre a modern gazdaságban nincs szükség. A kínai urbanizáció évezredekre visszanyúló egyedülállósága a mai napig erőteljesen érvényesülő endogén tényezőkkel magyarázható. Az országban zajló városfejlődés ma sem modellkövető: a városnövekedés korlátozott, a falusi népességet lassan, fokozatosan engedik be a városi térségekbe. Hasonló következtetések vonhatók le az orosz városi világról is, amely egyetlen történelmi korszakban sem illeszkedett az európai urbanizációs szakaszokba, belső tényezők hatására fejlődött. A globális szakasz modernizációs erői Oroszországban a városhálózat területi egyenlőtlenségei miatt korlátozottan érvényesülhetnek, még az sem kizárt, hogy a globális verseny önálló szereplőjeként feleleveníti történelmi különállásának mind több jellemzőjét.

Az utolsó fejezet a *jövő városának* forgatókönyveit vizsgálja. Kiindulópontja az, hogy a jelenlegi városnövekedés üteme s formája hosszú távon nem tartható fenn, mert nagy a környezetterhelés, a nagyvárosi régiók nehézkesen irányíthatók, nagy árat kell fizetni a gazdasági externáliáért, a hatalmas városok társadalmi egyensúlya megbomlott. A szerző három lehetséges – katasztrófa-, optimista és reálistan megvalósítható – forgatókönyvet mutat be. Véleménye szerint a gazdaságban bekövetkező változásokat, a demográfiai fordulatot, az ökológiai válság felismerését és a társadalomigazgatás új formáinak terjedését figyelembe véve a városnövekedés mérséklődésével kell számolni a következő harminc évben.

Enyedi György a könyvének előszavában rezignáltan ezt írja: „A »Városi világ« utolsó művem. Nem »hattyúadalom«: ez nagyon lírai hangzású lenne, másrészt a hattyúnak szerfölött ronda a hangja, s talán ez kötetemre nem érvényes.” Első állítása sajnos igaznak bizonyult. Reménye ugyanakkor teljesült. A könyv nagyon szép stílusban egyértelmű és könnyen befogadható gondolatokat tartalmaz. A tudós kutató utolsó munkája a városfejlődés magyar és nemzetközi irodalmának inspiráló erejű, értékes darabja.

Horváth Gyula